

ПРИНЦИПИ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ

Діяльність суддів судів загальної юрисдикції, як і інших державних структур, заснована на певних принципах, під якими розуміють особливості, покладені в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб утворення або здійснення чогось; переконання, норми, правила, якими керуються у житті, поведінці, канон [1].

Синонімом слова принцип є слово “засада”, під якою розуміють основу чогось, те головне, на чому ґрунтується щось, вихідне, головне положення, принцип [1]. З філософського погляду принципи – це “1) первоначало, те, що лежить в основі повної сукупності фактів, теорії, науки; 2) внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різноманітних сферах діяльності” [2]. У цьому визначенні поняття “принцип” підкреслюється як їх об’єктивний характер, відповідність умовам діяльності тих чи інших об’єктів, так і суб’єктивний – переконаність особи у необхідності керуватись певними принципами. Не випадково від слова “принцип” походять слова “принциповий” і “принциповість” – остання якість є чи не найважливішою для суддів судів загальної юрисдикції.

Серед принципів суспільного життя особливе місце посідають правові принципи, що стосуються сфер суспільних відносин, врегульованих нормами права, зокрема тими, які регулюють діяльність владних структур. Так звані норми-принципи не містять або принаймні не конкретизують правил поведінки, проте вони визначають зміст регулятивних та охоронних норм. Як відзначається у літературі, “... принципами кожної галузі права є лише такі його керівні ідеї, які самі одержали закріплення у нормах права” [3]. Це повною мірою стосується і суддів судів загальної юрисдикції.

У конституційному праві здійснюється поділ правових принципів на три групи: загальні, міжгалузеві, галузеві [4]. Загальними є принципи, які поширюються на діяльність держави у цілому та на всі галузі права (верховенство права, пріоритетність прав і свобод людини, поділ влади тощо), міжгалузеві принципи стосуються тісно взаємопов'язаних галузей права, зокрема, судоустрійного і судово-процесуального. Галузеві принципи повністю чи в основному притаманні окремим галузям права.

Сукупність принципів права в їх тісному зв'язку на галузевому і міжгалузевому рівні утворює чітку систему. Взаємозв'язок принципів проявляється по-різному: одні з них розвиваються та доповнюють положення інших принципів; в інших випадках одні принципи є гарантією других, сприяють впровадженню їх у практику.

У літературі запропоновано поділ принципів, які стосуються діяльності суддів, на організаційні та функціональні [5] або на загальні, родові, видові [6]. Останні виступають як юрисдикційні принципи [6].

Висловлені міркування дозволяють перейти до з'ясування питання про перелік та особливості застосування принципів судоустрою і правосуддя у діяльності суддів судів загальної юрисдикції України. При цьому потрібно зауважити, що ці принципи в діяльності загальних, господарських і адміністративних апеляційних судів і їх застосування можуть мати певні особливості.

Загалом під принципами судоустрою ми розуміємо засади організації, структурування судової влади, а під принципами правосуддя – засади здійснення судочинства. Можна також стверджувати, що якщо перша група принципів відображає статику судової влади, то друга – її динаміку.

За видами нормативних актів, у яких відображена діяльність суддів, їх можна поділити на принципи:

- 1) визначені у Конституції України;
- 2) закріплені у Законі України “Про судоустрій України”;
- 3) ті, які дістали відображення у судово-процесуальних кодексах;
- 4) ті, які поки що прямо не закріплені у чинному законодавстві, але

органічно впливають з його змісту, передусім з положень Конституції України.

Варто зазначити, що принципи судоустрою у Р. VIII Основного Закону не сконцентровані в якійсь одній нормі, на відміну від принципів судочинства, які передбачені у ч. 3 ст. 129 Конституції. Про них йдеться у статтях 124-126 Конституції.

Принцип здійснення правосуддя лише судом на рівні суддів судів загальної юрисдикції набуває особливого значення через те, що перегляд рішень судів першої інстанції в апеляційному порядку є можливим лише спеціально створеними для цього судовими органами: апеляційними судами областей, м. Києва і Севастополя, Автономної Республіки Крим, військовими апеляційними судами регіонів та Апеляційним судом Військово-Морських Сил України, Апеляційним судом України, апеляційними господарськими та апеляційними адміністративними судами. Крім того, лише до компетенції апеляційних судів загальної юрисдикції відноситься розгляд кримінальних і цивільних справ певних категорій.

Принцип єдності судової системи знаходить свій прояв в уніфікації назв і повноважень суддів одного рівня (загальних і спеціалізованих), причому всі вони є складовими частинами єдиної судової системи України, у процесуальному відношенні загальні суди підконтрольні Верховному Суду України, а спеціалізовані суди – вищим спеціалізованим судам. При цьому взаємовідносини суддів одного рівня не носять ніякого організаційно-управлінського характеру і обмежуються спільною участю в діяльності органів суддівського самоврядування, науково-практичних конференціях, обміном досвідом тощо.

Принцип територіальності (який поєднується з принципом спеціалізації) реалізується стосовно судів загальної юрисдикції у чотирьох варіантах. Перший варіант: компетенція суду поширюється на територію регіону (Автономної Республіки Крим чи області, міста загальнодержавного значення). Це властиво загальним судам. Другий варіант: компетенція судів,

що поширюється на територію, яка включає у себе два або більше регіонів. Третій варіант: компетенція судів, що поширюється на округи відповідно до указу Президента України. Четвертий варіант: компетенція військових апеляційних судів поширюється на регіони, які не співпадають з адміністративно-територіальним поділом, але на них поширюються повноваження органів військового управління і розташовані військові об'єкти.

У статті 126 Конституції України декларується принцип безстроковості зайняття посади носія судової влади, крім посади судді Конституційного Суду України та судді, який призначений на посаду вперше. Разом з тим така "безстроковість" перебування на посаді судді обмежується 65-річним віком судді. Таким чином, щодо суддів України проголошується безстроковість як незмінюваність, тобто право залишатися на посаді судді, при дотриманні відповідних умов службової діяльності, незалежно від бажання органу, який призначив (обрав) суддю на цю посаду. Суддя не може бути позбавлений займаної посади не інакше як на підставах і в порядку, передбачених законом, але в межах встановленого строку.

Слід зауважити, що незмінюваність поширюється на всіх суддів, однак чинне законодавство диференціює її щодо різних категорій суддів. Для професійних суддів судів загальної юрисдикції, крім тих, котрі призначені на посаду судді вперше, незмінюваність означає, що їх повноваження не обмежені строком, тобто вони обираються довічно (досягнення суддею 65 років).

Незмінюваність поширюється також на суддів, котрі призначені на посаду судді вперше. Однак їх незмінюваність має деякі особливості. Відносно цих суддів діє положення строкової незмінюваності (5 років). Протягом строку своїх повноважень такий суддя не може бути усунений з посади, крім випадків, передбачених законом.

Таким чином, гарантований строк повноважень необхідно розглядати як складову незмінюваності. Така практика не суперечить п. 12 Основних

принципів незалежності суддів: “Судді, які призначені чи обрані, мають гарантований строк повноважень до обов’язкового виходу на пенсію чи закінчення строку повноважень, де такий встановлений”.

З часу прийняття Конституції України (1996 р.) судді в державі незмінювані. При цьому слід враховувати два моменти. *По-перше*, незмінюваність суддів не слід розуміти як безстрокове заняття посади. Залежно від юрисдикції суду, де працює суддя, відповідно до якої процедури суддя обійняв посаду, законодавством передбачено певний строк перебування судді на посаді, причому строки дуже відрізняються за тривалістю. Так, для вперше призначуваних на посаду (Президентом України) строк зайняття крісла судді становить п’ять років, судді Конституційного Суду призначаються на дев’ять років, всі інші судді (обрані Верховною Радою України) перебувають на відповідній посаді до досягнення 65-літнього віку.

По-друге, незмінюваність судді не є абсолютною: а) повноваження судді можуть бути припинені, але на підставах і в порядку, передбачених Конституцією і законами України; б) переміщення судді може мати місце (як по горизонталі, так і по вертикалі), але тільки за його згодою.

Досить своєрідний характер має принцип, закріплений у ч. 2 ст. 129 Конституції, відповідно до якого судочинство провадиться суддею одноособово, колегією суддів чи судом присяжних. Звертає на себе увагу те, що ця норма безпосередньо передує частині третій зазначеної статті, у якій названі процесуальні принципи судочинства. Виходячи з цього, його потрібно визнати принципом судоустрою, а не принципом правосуддя. Але не лише з цієї причини, а й тому, що визначення кількісного складу суду стосується передусім організаційного боку функціонування судової влади.

До основних принципів діяльності суддів судів загальної юрисдикції, на мій погляд, можна віднести такі:

а) принцип самостійності;	б) принцип незалежності;
в) принцип недоторканності;	г) принцип доступу до суду.

На мою думку, всі вони мають як судоустрійний характер, так і розглядатись як одна з найважливіших гарантій правосуддя.

Самостійність суддів судів загальної юрисдикції означає, що вони не перебувають під чиеюсь владою, не підпорядковані і не підлеглі нікому в організаційному плані, в тому числі ланкам судової влади вищого рівня. Це, безумовно, судоустрійний елемент розглядуваного принципу.

Незалежність “означає їх незалежну процесуальну діяльність при здійсненні правосуддя, тобто, що в ході розгляду і вирішенні спорів про право справа вирішується на основі матеріального і процесуального закону відповідно до професійної правосвідомості суддів і в умовах, які виключають сторонній вплив на них” [7]. Таким чином, ця сторона суддівської незалежності безпосередньо стосується здійснення правосуддя по конкретних справах. Але суддівська незалежність має і ширше значення – вона охороняє не лише конкретних суддів при розгляді справ, а й всю судову систему від упереджених, несправедливих оцінок, необґрунтованих узагальнень, підриву авторитету судової влади на догоду політичним, клановим та іншим груповим інтересам.

Адже судді у своїй діяльності щодо здійснення правосуддя є незалежними, підкоряються тільки законові і нікому не підзвітні.

Гарантії незалежності суддів встановлюються Конституцією України [8] та Законом України “Про статус суддів” [9].

Держава гарантує фінансове та матеріально-технічне забезпечення суддів і судів.

Принцип незалежності суддів судів загальної юрисдикції забезпечується:

- встановленим законом порядком їх обрання, зупинення їх повноважень та звільнення з посади;
- особливим порядком присвоєння військових звань суддям військових судів;
- передбаченою законом процедурою здійснення правосуддя;
- таємницею прийняття судового рішення і заборонаю її розголошення;

- заборонаю під загрозою відповідальності втручання у здійснення правосуддя;
- відповідальністю за неповагу до суду чи судді;
- правом судді на відставку;
- створенням необхідних організаційно-технічних та інформаційних умов для діяльності судів, матеріальним і соціальним забезпеченням судів відповідально до їх статусу;
- особливим порядком фінансування судів;
- системою органів судового самоврядування;
- всі державні органи, установи та організації, органи місцевого і регіонального самоврядування, громадяни та їх об'єднання зобов'язані поважати незалежність судових органів і не посягати на неї.

Останнім часом досить значного поширення набуло порушення принципу незалежності суддів через “мітингове право”. Об'єктами таких порушень здебільшого стають апеляційні суди.

Для запобігання таким явищам вважаю за потрібне: по-перше, в законодавчому порядку встановити заборону на публікації в засобах масової інформації перед розглядом судових справ, особливо т. зв. резонансних, матеріалів, які б могли вплинути на позицію суддів під час їх розгляду (особливо це стосується справ, які мають розглядатись судами з участю присяжних); по-друге, заборонити проведення будь-яких протестних акцій біля приміщень судів. Наприклад, ч. 3 ст. 13 Закону Молдавії “Про судоустрій” передбачено, що “мітинги, демонстрації та інші дії, що проводяться на відстані менш як 25 метрів від приміщення, в якому здійснюється правосуддя, з метою справити вплив на суддів, кваліфікуються як втручання в їх діяльність”. На мій погляд, таке вирішення питання носить половинчастий характер.

Забезпечення незалежності суддів перебуває у тісному взаємозв'язку з їх недоторканністю. У статті 13 Закону України “Про статус суддів”

передбачені вагомі гарантії такої недоторканності, що не виключає можливостей для їх посилення.

Недоторканість суддів судів загальної юрисдикції поширюється і на його житло, службове приміщення, транспорт і засоби зв'язку, кореспонденцію, належне йому майно та документи.

Принцип доступу до суду, на мій погляд, дуже важливий, але, на жаль, він недосконалий в Україні. Демократизм судової системи загалом і організація діяльності суддів судів загальної юрисдикції, зокрема, впливає із основ демократичного державного режиму, який існує в Україні. Демократизм стосується як суспільства і держави в цілому, так і в специфічних формах проявляється у функціонуванні окремих суспільних формувань і державних структур, у тому числі судової влади.

Принцип законності, як відомо, притаманний усім органам державної влади і органам місцевого самоврядування. В узагальненому вигляді його сформульовано у ч. 2 ст. 19 Конституції України, відповідно до якої, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Цей принцип повною мірою поширюється і на діяльність суддів судів загальної юрисдикції.

Особливість застосування принципу законності при розгляді справ суддями судами загальної юрисдикції в апеляційному провадженні, полягає у тому, що вони не лише повинні неухильно дотримуватись вимог законодавства при розгляді справ і постановленні рішень, а й виправляти помилки у правозастосуванні, яких припустилися місцеві суди.

Література:

1. Короткий словник української мови / [за ред. Д. Г. Гринчишина]. – К. : “Радянська школа”, 1988. – 724 с.
2. Філософський словник. – К. : Голов. ред. Укр. рад. енцикл., 1986. – 525 с.
3. Алексеев В. Б. Конституционные принципы организации и

функціонування прокурорського надзора / Вопросы теории и управления в органах прокуратуры : сб. науч. трудов. – М. : НИИ Ген. прокуратура Рос. Федерации, 1997. – С. 13–21.

4. Рабінович П. М. Вільність і рівноправність людини у Конституції України / П. М. Рабінович // Юридический вестник. – 1998. – № 2. – С. 47–50.

5. Штефан М. Й. Конституційні основи правосуддя в СРСР / М. Й. Стефан, Р. Г. Кочарянц. – К. : Наукова думка, 1982. – 154 с.

6. Фатхутдинова О. В. Проблеми судової реформи / О. В. Фатхутдинова // Держава і право : зб. наук. праць Ін-ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – Вип. 5. – 2000. – С. 18–22.

7. Судебные и правоохранительные органы Украины : учеб. пособие / [Васильев А. С., Иванов В. В., Корчевская Л. А. и др.]. – Х. : Одиссей, 2002. – 320 с.

8. Конституція України : Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – К. : Преса України, 1996. – 80 с.

9. Закон України “Про статус суддів” від 15 грудня 1992 р. № 2862-ХІІ / Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 8. – Ст. 56.

10. Закон України “Про судоустрій України” / Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27–28. – Ст. 180.